

SZEMLE

Közép- és kelet-európai népek és országok kapcsolatai

Stagnáló lengyel–német kapcsolatok

*Maćków, Jerzy (et al.): Deutsch - polnische Beziehungen.
= Politische Studien. 59. Jg. 2008. Nr. 420.16-52. p.*

A varsói Európa-Központ (Centrum Europejskie Natolin) kutatói német egyetemeken munkálkodó, szintén lengyel politológusokkal közösen a lengyel–német viszony aktuális hangsúlyainak szenteltek ülészakot (München, 2007). Forrásunk néhányat közöl a főbb előadásokból Jerzy Maćków (Regensburg) bevezetőjével. A szóban forgó viszony a történelem folyamán nem egyszer antagonisztikusan alakult, és némely, továbbra is meglévő vagy felújuló ellentétek EU-keretek között sem ígérnek maradéktalan és gyors feloldást. A hivatalos kapcsolatok rendezésétől, német engesztelő gesztusoktól függetlenül erős negatív reflexek maradtak vissza főként a második világháborús, illetve háború végi időszakból.

A nézeteltérések és sérelmek feldolgozását hosszú időn át a globális kelet-nyugati szembenállás és tömbpolitika akadályozta, és nagyban fékezte önmagában Németország kettéosztottsága is. A lengyel–német viszony témái 1989-ig a volt Hitler-ellenes koalíciót megosztó hidegháborús viszonyok között más-más feltételrendszerbe illeszkedtek Nyugat-, illetve Kelet-Németország irányában. A lengyelországi német háborús bűnök, majd a német kapituláció után ugyanott a németellenes bosszúhadjárat, valamint a németek lakta területek felé eltolt nyugati határ (Odera-Neisse vonal) mögötti (és más lengyel vidékeken honos) német lakosság kitelepítése körüli indulatok lengyel–nyugat-német viszonylatban keltek életre. A szovjet tömbbe integrált kelet-német állam a „szocialista testvériség” jegyében kívül maradt a vitán, vagy a lengyelek mellett szólalt fel, noha a kitelepítettek eredetileg zömmel a szovjet zónában kötöttek ki mint „újtelepesek”. Az Odera-Neisse-határ kapcsán, amely Lengyelország területi „kárpótlását” jelképezte a Molotov–Ribbentrop paktumban már kijelölt keleti országrészek szovjet elcsatolásáért, Moszkva is magára hagyta Lengyelországot a vitában, eltolva magát a társtettesi felelősséget az ütközőállam háborús sorsáért. Az NDK a későbbiekben egyébként nemcsak

színelte szolidaritásáról biztosította keleti szomszédját, hanem a maga vélt csatlós-biztonsága okán már a lengyel blokk-fegyelem legfőbb öréneke szerepét játszotta. Így hangos negatív kampánnyal élt az 1980-as lengyel forrongással kapcsolatban, amellyel a közvéleményt is befolyásolta. Ennek emléke azóta is folt a „jósomszédi” viszonyokon. Az Odera-Neisse-határ 1970-es nyugat-német elismerése a baloldali érben ezzel szemben nagymértékben felértékelte a lengyel szuverenitást Moszkva és Kelet-Berlin képmutató gyámkodása ellenében. Más oldalról az NSZK politikai stratégiája nem vállalt nyílt közösséget a Szolidaritás-mozgalommal, hogy keleti politikáját egészében ne veszélyeztesse.

A lengyel rendszerváltozás alapjaiban rendezte át Lengyelország és az NDK beolvastásával újra eggyé vált Németország kapcsolatait. Lengyelország súlya jelentősen megnőtt: újra teljes szuverenitású, NATO- és EU-társulásra kész és időközben társult állam lépett a színre, amely önállóan alakítja szomszédság politikáját és önállóan artikulálja legsajátabb érdekeit. Német vonatkozásban a rendszerváltozás során felcsillantak a német–francia viszonyhoz hasonló, legszorosabb együttműködésben folytatódó, visszafordíthatatlan megbékélés távlatai. Ennek jeleként lehetett értékelni a határok elismerésének megerősítésére, valamint a jósomszédi és baráti együttműködésre vonatkozó szerződések szinte azonnali megkötését 1990-ben. A szomszédság-politika tekintetében azonban továbbra is a kiindulópontot jelenti Német- és Oroszország közötti geopolitikai elhelyezkedése. Németországhoz való viszonyát ennek megfelelően alapvetően az egyensúlyra való törekvés határozza meg, ami a gazdasági szférára is kihat. Ez az egyensúly viszont sérül a német kapcsolatpolitika időnként megjelenő orosz prioritásai révén. A lengyel–német–oroszlaterális viszonyrendszer különböző buktatókat rejt, mint azt a lengyel szárazföldet kikerülő északi-tengeri gázvezeték tervét övező vita mutatja. Hasonló differenciák mutatkoznak a NATO keleti stratégiájára vonatkozó felfogásbeli különbségekre – ezeket illetően Lengyelországot általában az USA-val tart Németországgal szemben. Lengyelországot német szomszédjával kapcsolatban az elégtelen ki, ha együtt és egyenlő súllyal vennének részt mind a NATO, mind pedig az EU keleti politikájának formálásában.

Az újkeletű, egyebek között az EU-együttműködés területein is megjelenő, erőteljes lengyel érdekvédelem politikája német részről – kommentár-szinten - olykor kihívja maga ellen a nacionalizmus vádját, és pedig nemcsak a Kaczynski-éra populista túlhajtásaival. Márpedig a lengyelek a nacionalizmus emlegetésére hihetetlenül érzékenyek, hiszen annak idején a náci Németország is a lengyel nacionalizmust nevezte meg Lengyelország elleni fellépésének ürügyeként. Németország újraegyesülése az első pillanatban egyébként bizonyos félelmekkel töltötte el a lengyeleket. Ezzel

visszajutunk a lengyel–német kölcsönös történelmi sérelmek és a két nép egymás iránti érzelmei témaköréhez. Ezek súlypontjában változatlanul egyik oldalon a náci Németország viselt dolgai, a másikon a németek elűzése áll. Lengyelország kész a megbékélésre. Azonban az az egyenlősítő törekvés, amely német részről különböző szinteken egy mérlegre teszi a németellenes bosszúhadjárat, valamint az „elűzés” fogalma alá vont kitelepítések témáját az ország elleni pusztító és gyilkos hitleri hadjárat, lengyel oldalról elfogadhatatlan. Ilyen beállítások máig jelentkeznek, akár az iskolai oktatási segédlet szintjén is. A kitelepítettek kárpótlását felvető elgondolásokat legutóbb maga Merkel kancellárasszony parancsolta le a napirendről. Továbbra is napirenden van ugyanakkor az „elűzöttek emlékezetének” szentelendő berlini központ terve, amit a lengyel közvélemény és a politika egyaránt heves tiltakozással fogad. Mindeközben a lengyel–német kölcsönös szimpátia-hányados, úgy tűnik, lassan, de biztosan javuló tendenciát mutat, és felgyorsítása talán csak a szélesebb körű ismeretek elmélyítésén múlik mindkét oldalon.

A lengyel–német viszony aktuális tartalmában tulajdonképp bonyolultabb, mint a történelem folyamán bármikor. Az együttműködés lehetőségei rendkívül tág körűek, a gyakorlata egyelőre azonban messze elmarad a lehetőségektől, és a két ország között megindult közeledés, úgy tűnik, leállt. A folytatáshoz és a lehetőségek megragadásához mindkét oldalon a jelenleginél nagyobb empátia és több igyekezet kellene.

Komáromi Sándor

SZEMLE

Kisebbségi politika

A minimális konszenzus politikája.

Többnemzetiségű ellenzéki szövetségek a posztkommunista Romániában és Szlovákiában

The Politics of Minimal „Consensus”. Interethnic Opposition Coalitions in Post-Communist Romania (1990-1996) and Slovakia (1990-1998) = East European Politics and Societies, 22. évf. 3. szám 553-594. p.

A rendszerváltozást követően a demokratizálódó Kelet-Európában megnőtt az etnikai alapú konfliktus esélye, de szerencsére a jugoszláv polgárháború kivétel maradt. A kutatók általában két módszert tartanak alkalmasnak a nemzetiségi konfliktus csökkentésére: egyrészt egy adott kisebbségre szabott intézményes csomagot, másrészt a kisebbség beemelését a hatalomba. Romániában és Szlovákiában azonban nem a kormányban, hanem az ellenzékben vettek részt a magyar kisebbség pártjai. Közvetlen politikai befolyásuk tehát nem volt a kormányzati döntésekre, az ellenzéki szervezetekben való részvételük azonban nagyon fontos stabilizáló hatást eredményezett.

A jugoszláv tapasztalat alapján az etnikai konfliktusnak több oka lehet: hagyományos ellenszenv, biztonságérzet hiánya, politikai vezetők célzott kampánya egy csoport ellen.

Az előzetes várakozások szerint a két országban az etnikai konfliktus nagyon valószínűnek tűnt. A szlovák és román kollektív emlékezetbe az elnyomó magyar állami politika, a magyar kisebbségébe a XX. század szenvedései kerültek be. A rendszerváltozás folyamata mindkét országban csak komoly zökkenőkkel haladt (nemzetiségi diszkrimináció, szélsőséges politikusok). Sőt Romániában került sor a térségbeli rendszerváltozások egyik legvéresebb eseményére, a marosvásárhelyi pogromra. A magyar revíziótól, illetve az állami nacionalista politikától való félelem nagyon erősen jelen volt a rendszerváltozás időszakában. Az 1990-es évek elejének nacionalista törvényei a magyar kisebbségek félelmeit csak tovább növelték. A nacionalista ideológia átszötte mind a Vladimir Mečiar, mind a Ion Iliescu vezette domináns pártokat, amelyek ráadásul radikális nacionalista pártokkal szövetkeztek.